

## ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Г.ДЕМОЧКО

*Харківський національний медичний університет*

### Анотація

Стаття присвячена охороні здоров'я населення у добу гетьманування Павла Скоропадського і розглядає основні проблеми, з якими стикалася молода держава у справі реформування охороноздоровчої сфери. Показано, яким чином уряд Української Держави опікувався здоров'ям населення, які медичні органи створювалися і які функції вони мали.

*Ключові слова:* Українська Держава, Міністерство народного здоров'я й опікування, П.Скоропадський, О.Корчак-Чепурківський, Головна санітарна рада, епідемії, розруха, біженці, військовополонені.

### Аннотация

Статья посвящена охране здоровья населения в период Гетманата Павла Скоропадского и освещает основные проблемы, с которыми столкнулось молодое государство в процессе реформирования здравоохранения. Показано, каким образом правительство Украинской Державы заботилось о здоровье населения, какие медицинские органы создавались и какие функции им принадлежали.

*Ключевые слова:* Украинская Держава, Министерство народного здоровья и попечительства, П.Скоропадский, О.Корчак-Чепурковский, Главный санитарный совет, эпидемии, разруха, беженцы, военнопленные.

### Summary

The health protection system in the period of Hetmanat P. Skoropadskiy was investigated. The health care reformation attempts of Ukrainian State government was analysed. The role and the functions of medical institutions, which was created were observed.

*Key words:* Ukrainian State, Ministry of health care and guardianship, P.Skoropadskiy, O.Korchak-Chepurkivskiy, Main sanitary council, epidemics, devastation, refugees, prisoners of war.

Модернізаційні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, так чи інакше впливають на соціальну сферу, яка вже давно потребує реформування. Одне з найскладніших завдань постає у сфері охорони здоров'я – вироблення концептуально нових принципів у наданні медичної допомоги населенню України.

Актуальність цього питання не піддається сумнівам – вже декілька років точаться дискусії, спостерігаються перші спроби змін у цій сфері. Але, та на жаль, нової, соціально орієнтованої моделі охорони здоров'я ми не маємо й досі. Тільки глибоке дослідження досягнень минулого дасть змогу розробити передові принципи побудови якісної системи охорони здоров'я. З огляду на це певну цінність становить врахування досвіду охорони здоров'я у добу Гетьманату Павла Скоропадського.

Історіографія проблеми, на жаль, включає зовсім обмежену кількість розвідок. За радянської доби досвід українських урядів у цій сфері визнавався абсолютно неприйнятним, помилковим, а то й зовсім замовчувався. Зарубіжні дослідники гетьманської доби здебільшого зверталися до діяльності гетьманського уряду у сфері освіти, культури, формування адміністративного апарату, ігноруючи охороноздоровчу діяльність. Лише у 1990-ті роки дещо змінився підхід до вивчення цієї сторінки української історії. Слід відзначити працю О.Ціборовського<sup>1</sup>, який включив відповідний розділ у свою монографію, та дисертацію Л.Жванко<sup>2</sup>, яка висвітлює організацію охорони здоров'я в Українській Державі, а також деякі інші аспекти її соціальної політики.

Мета даної розвідки – прослідкувати розвиток охорони здоров'я гетьманської держави, виявити здобутки та прорахунки, ознайомитися з досвідом реформування та можливістю використання його.

Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року Українська Держава, яка постала, мала перед собою цілу низку соціально-економічних проблем, насамперед – створення адміністративних галузевих органів управління. Саме за часів Гетьманату органам охорони здоров'я було надано найвищого статусу – статусу міністерства, офіційна назва якого була Міністерство народного здоров'я й опікування. Ця установа була створена 8 травня 1918 року<sup>3</sup> і була визнана «вищим керуючим і доглядаючим органом по всіх справах, які торкаються охорони народного здоров'я й опікування в різних галузях державного і громадського управління»<sup>4</sup>. Таким чином, новоствореній установі підпорядковувалися усі медично-санітарні заклади та приватні інститути.

Міністром народного здоров'я й опікування було призначено видатного фармаколога В.Любинського, який активно підтримував акцію П.Скоропадського та особисто брав участь у гетьманському перевороті. Зокрема, він послідовно дотримувався державницької позиції у мовній сфері, пропагуючи українську мову як у діловодстві, так і у повсякденному вжитку у своєму відомстві. Допомога В.Любинському Є.Яковенко, який до революції працював земським санітарним лікарем на Херсонщині.

У складі Міністерства були створені відповідні департаменти: департамент лікарської допомоги і шпитальних справ очолив Б.Матюшенко, санітарний – О.Корчак-Чепурківський, загальний – М.Галаган. Департаменти мали свої відділи – освіти (очолив В.Піснячевський), інформаційно-видавничий (очолив Ю.Меленевський), судової медицини (очолив К.Сулима), санітарно-технічний (очолив О.Земляничин), демобілізаційний (очолив О.Сидоренко)<sup>5</sup>.

Руїнація звичайного укладу життя, спричинена Першою світовою і громадянською війнами, викликала різке порушення нормального медичного обслуговування. Інфекційні хвороби, що поширилися в країні, вимагали не тільки конкретних дій, а й створення керівного центру, який мав спрямовувати усю роботу в цьому плані. За проектом, розробленим О.Корчак-Чепурківським, керівництво в галузі протиепідемічної роботи мало покладатися безпосередньо на Міністерство народного здоров'я та опікування, а впроваджувати заходи на місцях доручалося органам місцевого самоврядування у тісній співпраці з відповідними медичними установами. Фінансування справи покладалося на місцевий бюджет. У разі нестачі коштів місцеві очільники могли звертатися за допомогою до Фонду перестереження і боротьби із заразливими хворобами. Для того щоб уся санітарна справа керувалася централізовано, створювалися санітарні ради відповідно до адміністративного поділу – губернські, міські, повітові<sup>6</sup>.

Керівним державним осередком мала бути Головна санітарна рада на чолі з міністром або його заступником (товаришем). Основна мета ради полягала у налагодженні постійного зв'язку з місцевими осередками з різних напрямів – санітарного, опікування, медичного, статистичного тощо. На місцях мали бути утворені відповідні установи – губернські або міські санітарні ради, які б склалися з представників медичної спільноти, уповноважених з різних питань. Радам було надано право приймати обов'язкові для виконання постанови, які публікувалися у пресі. За вірець виставлялася Харківська губернія, де санітарні органи на усіх рівнях діяли злагоджено і досить ефективно<sup>7</sup>.

На той час впоратися з епідеміями було дуже важко – в Україні працювало лише 80 санітарних лікарів, які фізично були не в змозі впоратися з хворобою в масштабах держави<sup>8</sup>. Брак медичних кадрів доповнювався нестачею медикаментів та елементарних засобів першої допомоги<sup>9</sup>. Україна потерпала від таких хвороб, як тиф різних видів, віспа, кір, скарлатина. Подекуди спалахувала холера, а в Одесі у 1918 році була справжня епідемія цього

захворювання<sup>10</sup>. Для того щоб позбутися пошестей, уряд Української Держави виділив майже десять мільйонів карбованців, які необхідно було витратити не тільки на лікування хворих, а й на широку пропаганду протиепідемічних заходів. Завдяки виділеним коштам по країні курсували пересувні музеї-виставки, читалися лекції, видавалася просвітницька агітаційна література<sup>11</sup>. Для того щоб поповнити арсенал медичного інвентарю, його було закуплено у Німеччині, також приймалася допомога Червоного Хреста та інших благодійних організацій<sup>12</sup>. В.Любинський увійшов у тісний контакт з владними чинниками Німеччини та Австро-Угорщини, які надавали підтримку низці медичних закладів України у боротьбі з пошестями. В результаті спільної роботи по всій країні вдалося налагодити роботу пунктів першої допомоги, що створювалися для потерпілих, а у великих містах (Полтава, Катеринослав, Харків тощо) були створені відповідні лікарні<sup>13</sup>.

Серйозним випробуванням стала епідемія холери. За розпорядженням уряду Павла Скоропадського бактеріологічні інститути (Київський та Харківський) щодня виготовляли більше двох тисяч вакцин для хворих. На час епідемії у країні діяли «летючі загони», що доставляли ліки у найвіддаленіші місця та проводили вакцинацію. Усього на боротьбу з епідемією холери було витрачено близько одного мільйона карбованців<sup>14</sup>. Оскільки епідемія не вщухала, така ж сума була виділена вдруге<sup>15</sup>.

Міністерство народного здоров'я та опікування розпочало розробку статуту установи, що мав врегулювати питання у сфері охорони здоров'я, оскільки документи царського періоду не відповідали новим умовам і потребували негайного перегляду. Цей же документ мав також окреслити повноваження і завдання Міністерства. Відповідно до нового статуту були визначені такі завдання: а) покращення рівня соціального забезпечення найбідніших верств населення; б) поліпшення якості медичного обслуговування; в) ліквідація епідемій; г) санітарна просвіта населення; д) допомога військовополоненим, біженцям<sup>16</sup>. Оскільки останні категорії були дуже чисельними та потребували особливих витрат на утримання у карантинних, пропускних та медичних пунктах (а це не менше трьох місяців), то уряд виділив на цю справу два мільйони карбованців<sup>17</sup>.

З метою санітарної просвіти населення та поширення медичних знань як серед пересічних громадян, так і серед медичної громадськості, було вирішено заснувати часопис (щомісячник), перший номер якого побачив світ у вересні 1918 року<sup>18</sup>. До складу редколегії увійшли відомі медики та гігієністи О.Корчак-Чепурківський, С.Томілін, М.Нещадименко, Д.Бобров, Г.Влайков, А.Говсеєв та інші<sup>19</sup>.

Окрема увага приділялася медичній освіті. Уряд розумів, що для отримання кваліфікованої медичної допомоги існуючого штату лікарів не вистачить, тому 2 серпня 1918 року у Києві було відкрито поліклініку при професійній спілці лікарів, яка фактично перебрала на себе функції інституту удосконалення лікарів. Через два тижні Павло Скоропадський оприлюднив закон, за яким було створено Український державний університет. В його структурі був і медичний факультет на чолі з деканом О.Корчак-Чепурківським. На відкритті університету був присутній сам гетьман, який вимовив урочисту промову та запросив до закладу майже три тисячі студентів (99% становили українці)<sup>20</sup>.

За часи існування Української Держави були намічені кроки у реформуванні адміністративного управління лікарською справою. З цією метою була створена комісія на чолі з В.Кір'яковим, до складу якої входили представники різних відомств, які спільно працювали над проектом реформи. Про досить активну роботу в наміченому напрямі свідчать доповіді на засіданнях комісії, що констатували активність цього процесу на місцях як результат взаємодії комісії з представниками губернських медико-санітарних структур. Так, повідомлення про організацію медичної допомоги на місцях були представлені відомими земськими лікарями – М.Наумченком (Київська губернія), С.Ігумновим (Харківська губернія),

М.Хворостанським (Чернігівська губернія)<sup>21</sup>. За результатами обговорення стану справ на місцях було прийнято рішення про необхідність якомога активнішого реформування організації медичної допомоги та керівництва цією справою. Для оптимізації процесу планувалося створити Головне управління державної охорони здоров'я, яке мало перебрати на себе усі повноваження щодо завідування та керівництва справою охорони здоров'я. Країну планувалося поділити на тринадцять округів, у кожному окрузі заснувати управління та включити туди інспекторів з трьох галузей – лікарсько-санітарної частини, навчально-медичної частини та консультанта з санітарного будівництва. При цьому уся відповідальність за утворення відповідних установ та їхню роботу покладалася на органи місцевого самоуправління.

Слід зазначити, що Міністерство народного здоров'я та опікування за короткий період свого існування не тільки визначило основні напрями, а й суттєво розбудувало галузь охорони здоров'я. При цьому варто відмітити, що політика Української Держави у соціальній сфері була побудована на підвалинах загальнолюдських ідеалів, національних пріоритетів, хоча й не всі керманічі підтримували такі принципи. Саме Павло Скоропадський особливу увагу приділяв знедоленим верствам населення – дітям-сиротам, колишнім військовополоненим, інвалідам, біженцям. Уряд Української Держави виділяв значні кошти на боротьбу з епідеміями, що свідчило про глибоке розуміння охороноздоровчих проблем і масштабів загрози країні. І хоча епідемії повністю подолані не були, різнобічна державна підтримка, в тому числі фінансова, дала змогу «законсервувати» найбільш загрозливі спалахи, спинити розповсюдження інфекційних захворювань – тифу, холери, віспи, скарлатини. Населенню надавалася необхідна медична допомога, йшов постійний моніторинг епідемічної ситуації, проводилися необхідні нагальні заходи. Міністерство народного здоров'я та опікування намагалося вирішувати проблему на усіх рівнях – від повіту до губернії. На жаль, у повній мірі розв'язати її не вдалося, та перші результати в сфері соціального піклування та охорони здоров'я свідчили про ефективність вжитих заходів. Діяльність уряду Гетьманату П.Скоропадського у сфері охорони здоров'я і набутий нею досвід демонструє позитивний приклад ставлення держави до соціально незахищених осіб, забезпечення їм необхідного доступу до медичного обслуговування

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- <sup>1</sup> Ціборовський О.М. На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні. – К., 2010. – 430 с.
- <sup>2</sup> Жванко Л.М. Внутрішня політика Української Держави у галузі охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень – грудень 1918 року): Дис... канд. істор. наук: 07.00.01 «Історія України». – Харків, 2003. – 304 с.
- <sup>3</sup> Осінчук Р. Державна організація охорони здоров'я УНР: (З приводу 50-ліття Української революції) // Пундій П. Українські лікарі. Бібліографічний довідник. – Кн.1: Естафета поколінь національного відродження. – Львів; Чикаго, 1994. – С.280.
- <sup>4</sup> Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1035. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.1.
- <sup>5</sup> Ціборовський О.М. Вказ. праця. – С.227.
- <sup>6</sup> ЦДАВО України. – Ф.1035. – Оп.1. – Спр.18. – Арк.105–107.
- <sup>7</sup> Там само. – Арк.178–179.
- <sup>8</sup> Влодек О. Історія розвитку санітарії та гігієни в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сторінки: [http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg\\_hystory\\_u?opendocument](http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg_hystory_u?opendocument).
- <sup>9</sup> Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2005. – №6. – С.114.

- <sup>10</sup> *Файтельберг-Бланк В.* Одесса в епоху війн и революцій (1914–1920 гг.). – Одесса, 2008. – С. 95.
- <sup>11</sup> *Жванко Л.* Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців. – С. 114.
- <sup>12</sup> *Жванко Л.* Основи політики Української держави у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень – грудень 1918 р.) // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. – 2006. – №6. – С. 63.
- <sup>13</sup> *Жванко Л.* Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців. – С.114.
- <sup>14</sup> ЦДАВО України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.168. – Арк.1.
- <sup>15</sup> Україна. Хроніка ХХ століття: Довідкове видання. Рік 1918 / [Кол. авторів: О.Андрощук, О.Бажан, Г.Басара та ін]. – К., 2005. – С. 360.
- <sup>16</sup> Там само.
- <sup>17</sup> ЦДАВО України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.225. – Арк.5.
- <sup>18</sup> *Ганіткевич Я.* Історія української медицини в іменах і датах. – Львів, 2004. – С.71; ЦДАВО України. – Ф.1035. – Оп.1. – Спр.13. – Арк.22–23.
- <sup>19</sup> *Ціборовський О.М.* Вказ. праця. – С.234.
- <sup>20</sup> ЦДАВО України. – Ф.1035. – Оп.1. – Спр.13. – Арк.31.
- <sup>21</sup> Там само. – Спр.18. – Арк.1, 21.